

Grażyna Stojak*

 orcid.org/0000-0002-7503-7356

Architektura kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej. Wstęp do badań

Architecture of the parish church of the Exaltation of the Holy Cross in Huta Krzeszowska. Introduction to research

Słowa kluczowe: barok, sakralne budownictwo drewniane, zespół kościelno-plebański, Huta Krzeszowska, Krzeszów, sztuka prowincjonalna

Key words: Baroque, wooden church buildings, church-and-vicarage complex, Huta Krzeszowska, Krzeszów, provincial art

I. STAN OBECNY

Niniejszy artykuł został opracowany z tytułu jubileuszu 250-lecia powstania kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej, który miał miejsce 10.08.2016 roku¹.

1. Lokalizacja kościoła

Zespół kościelno-plebański położony jest pośrodku wsi. Ulokowano go na niewielkim „Pagórku Piaszczystym” – jak określono to w wizytacji dekanatu tarnogrodzkiego w 1768 roku², na wydzielonej parceli o obrysie ośmiokątnym, którą opasano ogrodzeniem z metalowych prętów oraz murowanych słupków osadzonych na podmurówce. W centrum zespołu zbudowano zabytkowy, drewniany kościół, z prezbiterium skierowanym na wschód. Naprzeciwko wejścia głównego do kościoła, od zachodu, w obwodzie ogrodzenia zbudowana jest drewniana dzwonnica. Na terenie omawianego założenia, na osi północ-południe wybudowane są cztery murowane kapliczki, po dwie z każdej strony ogrodzenia. Kościół otoczony jest zabytkowym drzewostanem złożonym głównie z lip drobnolistnych. Całość tego zabytkowego zespołu uzupełnia grzebalny cmentarz, położony nieopodal drogi do miejscowości Harasiuki.

I. PRESENT STATE

This article was prepared for the 250th anniversary of the construction of the parish church of the Exaltation of the Holy Cross in Huta Krzeszowska, celebrated on 10.08.2016¹.

1. Location of the church

The church-and-vicarage complex is located in the middle of the village. It was situated on a small “Pagórek Piaszczysty” (Sandy Hill) – as it was named in the visitation of the Tarnogród deanery in 1768², on an allocated octagonal parcel of land, which was surrounded with a metal railing and masonry posts set on underpinning. In the centre of the complex there stands a historic wooden church, with its presbytery facing the east. Opposite the main entrance to the church, on the west side, there stands a wooden bell tower within the perimeter of the fence. Four masonry shrines, two on each side of the fence, were built within the discussed complex along the north-south axis. The church is surrounded by a historic tree stand consisting mainly of linden trees. A cemetery, located along the road to the village of Harasiuki, completes the historic complex.

* dr hab. prof. UR, Uniwersytet Rzeszowski

* dr hab. prof. UR, Rzeszow University

Cytowanie / Citation: Stojak G. Architecture of the parish church of the Exaltation of the Holy Cross in Huta Krzeszowska. Introduction to research. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2019;60:0

Otrzymano / Received: 04.09.2019 • **Zaakceptowano / Accepted:** 25.09.2019

doi:10.17425/WK60HUTA

2. Przynależność administracyjna

Zespół kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej położony jest w województwie podkarpackim, w powiecie niżańskim, w gminie Harasiuki. Przynależność ta zmieniała się mniej więcej co ćwierć wieku. W latach 1975–1998 Huta Krzeszowska należała do województwa tarnobrzesckiego, gminy w Harasiukach. Przed 1.06.1975 r. teren ten był administracyjnie przypisany do województwa lubelskiego, powiatu w Biłgoraju. W okresie od 1921 roku do 1954 roku miejscowość była siedzibą gminy Huta Krzeszowska. Jak można przeczytać w Zarządzeniu Prezesa Rady Ministrów z 1962 roku, nastąpiła okresowa zmiana nazwy miejscowości; nazwa brzmiała: „Huta Plebańska”³.

Zmiany można odnotować także w strukturze przynależności kościoła. Parafia rzymskokatolicka w Hucie Krzeszowskiej należy do metropolii przemyskiej, diecezji zamojsko-lubaczowskiej, dekanatu Biłgoraj-Południe⁴. Parafia została erygowana w 1776 roku i początkowo należała do dekanatu tarnogrodzkiego, a następnie do biłgorajskiego⁵.

3. Stan prawny w zakresie ochrony zabytków i stan zachowania

Według zapisów w tzw. karcie „zielonej” opracowanej w 1959 roku odnotowano, że jest to zabytkowy osiemnastowieczny kościół barokowy, wpisany do rejestru zabytków w 1950 roku pod numerem 130a. Odnotowano, że był to kościół drewniany kryty gontem, zaś w 1952 roku dodano uwagę o jego zaniedbaniu⁶.

Wraz z nową ustawą o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962 roku opracowano nową decyzję w sprawie wpisania kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej do rejestru zabytków⁷. W dniu 25 listopada 1966 roku wojewódzki konserwator zabytków przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, wpisał do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod numerem A-72: *kościół parafialny drewniany z r. 1766, pw. Podn. Krzyża w Hucie Krzeszowskiej, pow. Biłgoraj, wraz z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica drewniana i otoczeniem kościoła z drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego*⁸. W uzasadnieniu napisano, że jest to cenny zabytek drewnianej architektury sakralnej południowej Lubelszczyzny⁹.

W 1966 roku sporządzono wpis do rejestru zabytków pod numerem A-73 drewnianego spichlerza plebańskiego, pochodzącego z przełomu XVIII/XIX wieku, uzasadniając że jest to *przykład dawnego drewnianego budownictwa gospodarczego*¹⁰.

Kolejnym wydanym dokumentem jest decyzja z dnia 20.05.1977 roku o wpisie do rejestru zabytków województwa tarnobrzesckiego pod numerem A-90 następujących zabytków: *zespół kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej – kościół drewniany, dzwonnica drewniana, spichlerz drewniany*¹¹. W uzasadnieniu podano wyjaśnienie, że powyższy wpis obiektów z XVIII w. ma miejsce na podstawie prawomocnych decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków w Lublinie. Niniejszym doku-

2. Administrative attribution

The complex of the parish church of the Exaltation of the Holy Cross in Huta Krzeszowska is located in the Podkarpackie Voivodeship, Nisko County, Harasiuki commune. That attribution changed more or less every twenty five years. In the years 1975–1998, Huta Krzeszowska was in the Tarnobrzeg Voivodeship, Harasiuki commune. Before 1.06.1975, the area had been officially attributed to the Lublin Voivodeship, Biłgoraj County. In the period between 1921 and 1954, the town was the seat of the Huta Krzeszowska commune. As can be seen in the Directive of the Prime Minister from 1962, there was also a temporary change of the name of the town; it used to be: “Huta Plebańska”³.

The changes might also have been seen in the church affiliation structure. The Roman-Catholic parish in Huta Krzeszowska belongs to the Przemysł Metropolis, Zamość-Lubaczow Diocese, Biłgoraj-South deanery⁴. The parish was founded in 1776, and initially belonged to the Tarnogród and then to the Biłgoraj deanery⁵.

3. Legal status concerning monument protection and state of preservation

According to the records in the so called “green” card prepared in 1959, it is a historic eighteen-century Baroque church, inscribed in the monument register in 1950 under the number 130 a). It was noted that the church was built from wood and had a shingled roof; in 1952 a remark was added concerning its dilapidated state⁶.

With the new legal act concerning the cultural heritage protection and museums from 1962, a new decision was made concerning the inscription of the parish church in Huta Krzeszowska in the monument register⁷. On 25 November 1966, the Voivodeship Monument Conservator at the Presidium of the Voivodeship National Council in Lublin, entered: *the parish church from 1766, dedicated to the Elevation of the Holy Cross in Huta Krzeszowska, Biłgoraj County, with the interior furnishings, a wooden bell tower and the church surroundings including the tree stand within the church graveyard* in the monument register of the Lublin Voivodeship under number A-72⁸. In the justification it was written that it was a *valuable monument of wooden church architecture in the southern Lublin region*⁹.

In 1966, a vicar’s wooden granary from the turn of the 18th/19th centuries was inscribed in the monument register under the number A-73; with the explanation that it is an *example of a former wooden utility structure*¹⁰.

Another document is a decision issued on 20.05.1977 about inscribing the following monuments: *the parish church complex in Huta Krzeszowska – a wooden church, a wooden bell tower and a wooden granary* in the monument register of the Tarnobrzeg Voivodeship under the number A-90¹¹. In the justification it was explained that the above inscription of buildings from the 18th c. was made by the legally valid decision of the Voivodeship

Ryc. 1. Plan zabudowań parafialnych wykonany w 1874 roku. Zbiory archiwum parafialnego w Hucie Krzeszowskiej
 Fig. 1. Plan of parish buildings drawn in 1874. Collection of the parish archive in Huta Krzeszowska

Ryc. 2. Fragment planu zabudowań z 1874 roku. Na tzw. „Pagórku Piaszczystym” w Hucie Krzeszowskiej wzniesiono kościół parafialny w 1766 roku. Zbiory Archiwum Parafialnego w Hucie Krzeszowskiej
 Fig. 2. Fragment of the plan of buildings from 1874. The parish church was erected in 1766 on the so called “Pagórek Piaszczysty” in Huta Krzeszowska. Collection of the Parish Archive in Huta Krzeszowska

mentem zostały zaktualizowane decyzje wydane w latach 60. XX wieku; ponadto jedną wspólną decyzją objęto zabudowania powstałe w obrębie zabytkowego zespołu kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej.

W piętnaście lat później opracowano kartę tzw. „białą”, będącą podstawowym kompendium wiedzy o omawianym zabytku¹². Odnotowano ubytki i fragmentaryczne zawilgocenie polichromii. Stan zachowania dzwonnicy uznano za dobry, wymieniając podest i podłogę jako spróchniałe, a polichromię uznano za zagrożoną przez korniki¹³.

Kolejnym wydanym dokumentem w sprawie rejestru zabytków jest *Informacja urzędowa* wydana przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu w 2011 roku¹⁴. Jest to dokument porządkowy w zakresie przedmiotu wpisu. Przypomina, że zespół kościelno-plebański w Hucie Krzeszowskiej oraz drewniana dzwonnica i otoczenie kościoła wraz z drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego znajduje się w rejestrze zabytków województwa podkarpackiego

Monument Conservator in Lublin. This document updated the decisions issued in the 1960s; moreover, one joint decision encompassed the buildings erected within the historic parish church complex in Huta Krzeszowska.

Fifteen years later, the so called “white” card was prepared, which is the fundamental compendium of knowledge concerning a given monument¹². Missing pieces and damp fragments of polychromes was recorded. The state of preservation of the bell tower was described as good, with the landing and floor mentioned as rotten, and the polychrome was regarded as threatened by woodworm¹³.

The next document concerning the monument register was *Informacja urzędowa* (Official Information) issued by the Podkarpackie Voivodeship Monument Conservator in Przemyśl in 2011¹⁴. It is a regulation concerning the entry subject. It reminds that the church-and-vicarage complex in Huta Krzeszowska as well as the wooden bell tower and the church surroundings with the tree stand within the graveyard have been inscribed in the monument register of the Podkarpackie Voivodeship under the number A-683. An important regulation in reference to the previous register entries is the fact that the vicar’s granary was struck from the monument register by the decision of the Minister of Culture and National Heritage from

pod numerem A-683. Ważnym uporządkowaniem w stosunku do poprzednich wpisów rejestrowych jest decyzja o wykreśleniu spichlerza plebańskiego z rejestru zabytków decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25.07.2011 roku. Przyczyną wykreślenia było całkowite zniszczenie spichlerza podczas pożaru kilkanaście lat wcześniej.

II. ARCHIWALIA, LITERATURA PRZEDMIOTU – STAN BADAŃ

Zachowało się szereg zbiorów archiwalnych, które dają możliwość poznania dziejów kościoła i parafii, a także pokazują zasobność jego wyposażenia. Zachowały się cztery zespoły dokumentów archiwalnych. Tylko dwa z nich zostały odnotowane w karcie zabytku tzw. „białej”, w części: „Akta archiwalne”¹⁵. Wg karty tzw. „białej” Archiwum Państwowe w Lublinie zawiera dokumenty Rządu Gubernialnego Lubelskiego z lat 1837–1866, oznaczone sygnaturą nr 496. Są w nich odnotowane fundusze i sprawy finansowe. W zasobach tego archiwum zachowały się dwa inwentarze: *Inwentarz kościoła parafialnego spisany 18 IX 1855 roku*, a także drugi: *Inwentarz kościoła parafialnego z 23 II 1858 roku*.

Archiwum Diecezjalne w Lublinie posiada szereg Inwentarzy zawierających spis funduszków kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej zgromadzonych pod sygnaturą „Rep. 60 IV b – 63”.

Pomimo ww. zespołu archiwalnego dotyczącego kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej, do wyjątkowo cennych należą najstarsze wizytacje, które odszukał ks. dr H. Borcz, dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Przemyślu. Są to dwie wizytacje opisane po łacinie, z 1768 roku¹⁶ i 1778 roku¹⁷.

Archiwum parafii składa się z szeregu dokumentów bardzo ważnych dla dziejów kościoła¹⁸. Cennym dokumentem jest wizytacja z 1830 roku. Ponadto zachował się plan kościoła parafialnego we wsi Huta Krzeszowska w języku rosyjskim, wykonany przez mierniczego przy lubelskim obszarze w 1874 roku, protokół opisanie granic także w języku rosyjskim, jak również *Plan zagospodarowania parafii Rzymskokatolickiej w Hucie Krzeszowskiej*: dom administratora, dom organisty, budynek gospodarczy z piecem chlebowym, stajnia, drewnutnia, budynek gospodarczy organisty – także z opisem w języku rosyjskim z dnia 14 sierpnia 1900 roku.

Wśród opracowań drukowanych do najpoważniejszych należy opisanie kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej w „Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce”, T. VIII, z. 3, obejmującym powiat biłgorajski, z 1960 roku¹⁹. Ponadto zamieszczono omówienie kościoła w *Leksykonie drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia* z 2011 roku²⁰, a także w *Leksykonie drewnianej architektury sakralnej województwa podkarpackiego* z 2015 roku²¹. Bieżące prace konserwatorskie i roboty budowlane zawarto w Biuletynie Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu z 2011 roku²².

Do ważnych drukowanych opracowań należy dzieło F. Majewskiego pt. *Wizyta pasterska jego ekszellencji ks. Fran-*

25.07.2011. The reason for crossing it out was the fact that the granary was completely destroyed in a fire several years later.

II. ARCHIVE COLLECTIONS, LITERATURE OF THE SUBJECT – STATE OF RESEARCH

Several archive collections have been preserved, which enable us to learn the history of the church and the parish, and show its sumptuous furnishings. Four sets of archive documents have been preserved. Only two of them were noted down in the so called “white” monument card, in the section: “Archive Documents”¹⁵. According to the so called “white” card – The State Archive in Lublin contains documents of the Government of the Lublin Province from the years 1837–1866, under the signature no 496, which include information about funds and financial matters. Two inventories have survived in the Archive collection: *Inventory of the parish church written down on 18.09.1855*, and the other one: *Inventory of the parish church from 23.02.1858*.

The Diocesan Archive in Lublin possesses several Inventories containing the list of funds of the parish church in Huta Krzeszowska collected under the signature “Rep. 60 IV b – 63”.

Despite the above mentioned archive sets concerning the parish church in Huta Krzeszowska, the oldest visitations found out by rev. dr H. Borcz, the director of the Archdiocesan Archive in Przemyśl, are exceptionally valuable. They are two visitations written in Latin from 1768¹⁶ and 1778¹⁷.

The Parish Archive consists of several documents very important for the history of the church¹⁸. A valuable document is the visitation from 1830. Moreover, a plan of the parish church in the village Huta Krzeszowska written in Russian by a surveyor of the Lublin area in 1874 has also been preserved, as well as a report with a description of boundaries also in Russian, and a *Land development plan for the Roman-Catholic parish in Huta Krzeszowska*: the administrator’s house, organist’s house, a utility building with a bread oven, the stable, the woodshed, the organist’s utility building – also with a Russian description from 14 August 1900.

Among printed studies, the most serious is the description of the parish church in Huta Krzeszowska in the “Catalogue of Art Monuments in Poland”, Vol. VIII, t. 3 including the Biłgoraj County from 1960¹⁹. Moreover, the description of the church was included in the *Lexicon of wooden church architecture in Podkarpacie* from 2011²⁰, as well as in the *Lexicon of wooden church architecture of the Podkarpackie Voivodeship* from 2015²¹. The current conservation and construction work was included in the Bulletin of the Podkarpackie Voivodeship Monument Conservator in Przemyśl in 2011²².

An important printed study is the work by F. Majewski entitled: *The pastoral visit of His Excellency rev.*

ciszka Jaczewskiego, biskupa lubelskiego z 1906 roku²³. Wśród powojennych wydawnictw zasługuje na wyszczególnienie przewodnik W. Wójcikowskiego pt. *Puszcza Solska, Lasy Janowskie i Lipskie* z 1982 roku²⁴, a także „Informator historyczny i administracyjny diecezji Lubelskiej” opracowany przez M.T. Zahajkiewicza w 1985 roku²⁵. W 2012 roku w przewodniku pt. *Szlak Architektury Drewnianej. Podkarpackie*, w ramach opracowanej IX Trasy Tarnobrzegsko-Niżańskiej nie ujęto kościoła w Hucie Krzeszowskiej jako obiektu architektury z fundacji Ordynacji Zamoyskich, co należy uznać za duży błąd²⁶.

III. DZIEJE KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W HUCIE KRZESZOWSKIEJ

Wieś, istniejąca od czasów nowożytnych, pojawiła się w zapisach historycznych jako dobra krzeszowskie nadane Janowi Zamoyskiemu przez króla Stefana Batorego, zaś król Zygmunt III Waza przekazał na własność za zasługi dla ojczyzny starostwo krzeszowskie²⁷. Tym samym na dziedziczną własność rodu Zamoyskich przeszły ziemie, na których posadowiony jest zespół kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej i znajdują się one w rejestrze dóbr ziemskich klucza krzeszowskiego.

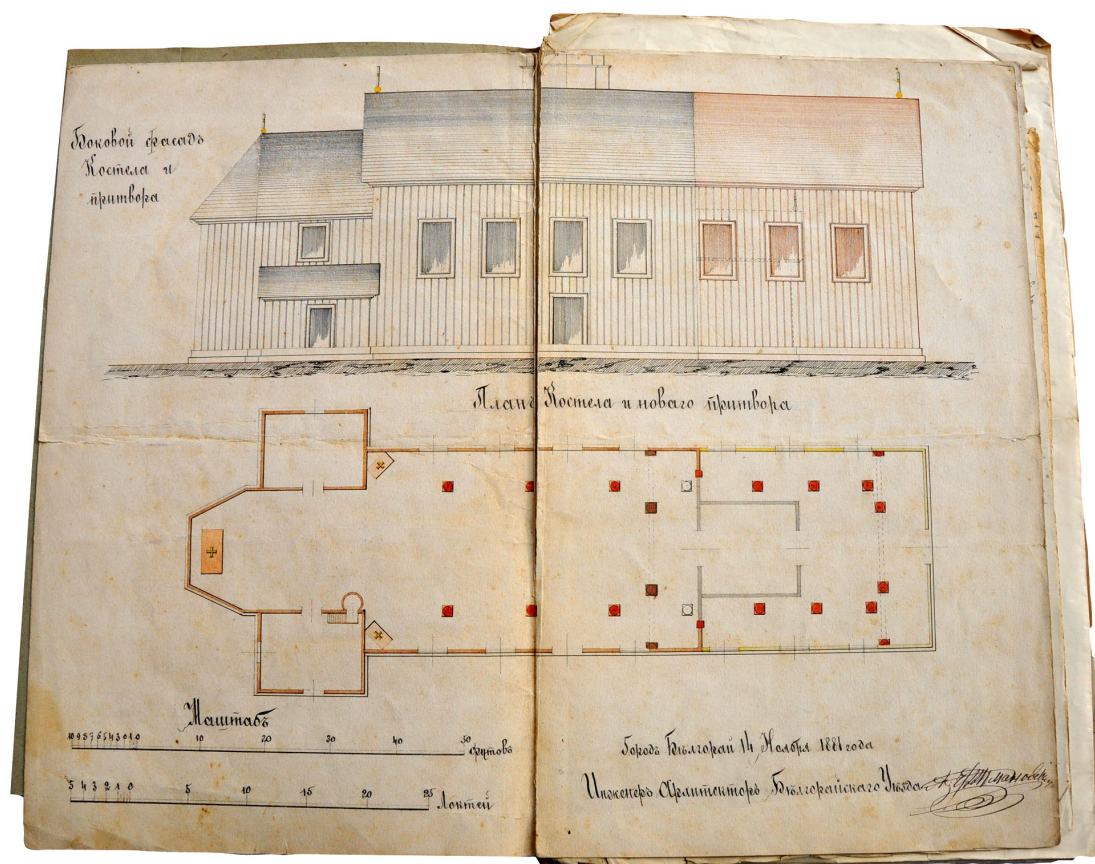
Wieś Huta Krzeszowska należała do parafii Krzeszów w XVI i XVII wieku, aż do lat 70. XVIII wieku.

*Franciszek Jaczewski, Bishop of Lublin from 1906*²³. Among post-war publications a special place should be given to a guidebook by W. Wójcikowski: *Solska Forest, Janow and Lipa Woods* from 1982²⁴, as well as the “A historic and administrative guide to the Lublin Diocese” prepared by M. T. Zahajkiewicz in 1985.²⁵ In 2012, the church in Huta Krzeszowska as an architectonic object in the Zamoyski Entail foundation was not included in the prepared IX Tarnobrzeg – Nisko Route published in the guidebook *The Route of Wooden Architecture. Podkarpackie*, which has to be regarded as a serious error²⁶.

III. HISTORY OF THE PARISH CHURCH IN HUTA KRZESZOWSKA

The village appeared in historic records as the Krzeszow estate that Jan Zamoyski was endowed with by King Stefan Batory. In turn King Zygmunt III Vasa bequeathed the Krzeszow Starosty to them for their service to the country²⁷. Thus the land where the parish church complex in Huta Krzeszowska was located became a hereditary estate of the Zamoyski family and can be found in the land estate records of the Krzeszow demesne.

The village of Huta Krzeszowska belonged to the Krzeszów parish both in the 16th and 17th century, until

Ryc. 3. Projekt rozbudowy kościoła z 1881 roku. Widoczna jest dobudowana część zachodnia – przedłużenie korpusu kościoła. Zbiory archiwum parafialnego w Hucie Krzeszowskiej

Fig. 3. Project of the church expansion from 1881. One can see the added western section – continuation of the body of the church. Collection of the parish archive in Huta Krzeszowska

W 1766 roku kasztelanowa lubelska Teresa z Michowskich Zamoyska ufundowała kościół w Hucie Krzeszowskiej, pierwotnie jako filialny, przy krzeszowskiej parafii. W 1768 roku odbyła się już pierwsza wizytacja, która miała miejsce w dekanacie tarnogrodzkim²⁸. W kartach wizytacji zapisano, że *jest ten kościół odrębny od swojego kościoła macierzystego, położonego w Krzeszowie, ale stanowi jego filię, ciesząc się własnym aktem fundacyjnym. Powierzono jego opiece duchowej trzy wsie (...), a to: pierwsza Zusz, druga Huta, trzecia to niemała grupa ludzi mieszkających pośród lasów*²⁹. Nadmienić trzeba, że był to ośrodek wydobywania i przeróbki rudy darniowej, przetwarzanej w dymarkach.

W 1767 roku do kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej został wprowadzony proboszcz Jakub Jędrzejowski, który przybył tu z diecezji krakowskiej³⁰.

W związku ze znaczną odległością od świątyni krzeszowskiej w 1776 roku erygowano parafię. Obie parafie, w Krzeszowie i Hucie Krzeszowskiej, wchodziły w skład dekanatu tarnogrodzkiego. W 1865 roku przeprowadzono zmiany w strukturze kościelnej i obie parafie weszły w skład dekanatu biłgorajskiego³¹.

Pierwszą inwestycją konserwatorską w kościele była naprawa zniszczonych organów, która nastąpiła w 1777 roku i była zapłacona własnym sumptem proboszcza³².

W październiku 1778 roku została przeprowadzona kolejna wizytacja. Z jej opisu wynika, że nadal trwały prace nad wystrojem kościoła, zwłaszcza nad polichromowaniem i złoceniem ołtarzy, baptysterium i cyborium, które były już w kulcie, ale ciągle jeszcze bez wierzchniej warstwy dekoracyjnej³³. Ambona była jeszcze ciągle w rękach rzeźbiarza i pokładano nadzieję, że niebawem będzie ukończona. Przybywały nie tylko elementy wyposażenia kościelnego, ale także powiększał się inwentarz ruchomy, jak np. dwa przenośne ołtarze³⁴.

Prace przy wystroju oraz wyposażaniu kościoła trwały długo i były sukcesywnie prowadzone. W dwadzieścia lat po wybudowaniu kościoła ukończono polichromię na sklepieniu kościoła i ścianach, a także położono podłogi z desek we wszystkich pomieszczeniach z wyjątkiem wnętrza kościoła, gdzie ułożono posadzkę taflową z białego kamienia. Kościół został kompletnie wyposażony, zaś w inwentarzu z 1786 roku możemy odnaleźć szereg elementów zabytkowego wyposażenia, które zachowało się do chwili obecnej: zespół trzech ołtarzy (tj. ołtarz główny i dwa ołtarze boczne) wraz z amboną, chrzcielnicą i cyborium, a także wyposażenie skarbcza i zasób ksiąg kościelnych³⁵.

W 1788 roku został sporządzony zapis dotyczący darowizny Jana Jakuba Zamoyskiego dla Kościoła parafialnego i poddanych. Zapis ten zawiera opis utrzymania plebana przez fundatorów, z wyszczególnieniem możliwości korzystania z darów łąk, wolnego łowienia ryb w rzece Tanwi, przyzwolenia na bezpłatne korzystanie z młynów w Kluczu Krzeszowskim, a także wyrębu drewna przeznaczonego na opał oraz budulec, zarówno dla plebana, jak i parafian. Dokument ten zawiera także opis zasobów gospodarskich plebanii Huty Krzeszowskiej i stanu budynków gospodarczych³⁶.

the 1770s. In 1766, the chatelaine of Lublin, Teresa nee Michowska Zamoyska, founded the church in Huta Krzeszowska, originally as a filial church of the Krzeszow parish. In 1768, the first visitation took place in the Tarnogród deanery²⁸. In the visitation records it was written that *this church is separate from its mother church located in Krzeszow, but is an affiliated one, with its own foundation deed. Three villages were entrusted to its spiritual guidance (...), namely: firstly, the village of Zusz, then the village of Huta, and thirdly a large group of people living in the woods*²⁹. It should be mentioned that it used to be a centre of mining and processing the bog iron ore, later smelted in bloomery furnaces.

In 1767, the parish priest Jakub Jędrzejowski, who arrived from the Krakow Diocese, was introduced to the parish church in Huta Krzeszowska³⁰.

Because of the considerable distance to the church in Krzeszow, in 1776 a parish was established. Both parishes, in Krzeszow and Huta Krzeszowska, belonged to the Tarnograd deanery. In 1865, changes were made in the church structure and both parishes became parts of the Biłgoraj deanery³¹.

The first conservation investment in the church was repairing the damaged organ, which was carried out in 1777 and was paid for by the parish priest himself³².

In October 1778, another visitation was conducted. Its description reveals that the work on the church interior decoration still continued, especially on the polychromes and gilding on the altars, baptistery and ciborium, which were already in use though still devoid of their outer decorative layer³³. The pulpit was still in the carver's workshop and it was hoped to be ready soon. Not only church furnishings were added but also the movable elements such as e.g. two portable altars³⁴.

The work of the decorations and furnishings in the church took a long time and were successively completed. Twenty years after the church had been erected, the polychrome on the ceiling and the walls of the church were completed, and the floorboards were laid in all rooms except the church interior where a white stone tiled floor was laid. The church was fully furnished, and in the inventory from 1786 we can find several elements of historic furnishings which have survived till the present: a set of three altars (i.e. the main altar and two side altars) with the pulpit, the baptismal font and ciborium, as well as the contents of the treasury and church registers³⁵.

In 1788, a donation made by Jan Jakub Zamoyski for the parish church and his subjects was recorded. The record includes a description of the living the parish priest received from the benefactors, listing the permission to use the meadows, to fish in the Tanew River, the free use of the mills in the Krzeszow Demesne, as well as felling trees for firewood and construction timber, both for the priest and the parishioners. The document also includes a description of supplies if the vicarage in Huta Krzeszowska and the condition of utility buildings³⁶.

Inwentarz kościoła spisany po wizytacji w 1817 roku wykazuje powiększony stan wyposażenia³⁷. Kolejne zapisy, m.in. wg inwentarza z 1839 roku mówią o dobrym stanie kościoła: *wszystkie ściany zdrowe, oszalowane tarciami, fundamenty obite naokoło o dwóch szarach gontów. Dach nad całą budową kościoła pobity gontami*³⁸. Stan ten jednak zmienił się w okresie kolejnych piętnastu lat. W 1855 roku wyszczególniono, że pokrycie nie było remontowane, a cały kościół wymaga reperacji. Dzwonnice określono jako całkowicie zniszczoną. Zły stan kościoła potwierdzono w wizytacji z 1868 roku³⁹. Problemy ze stanem zachowania architektury nie przeszkadzały w powiększaniu wyposażenia ruchomego⁴⁰.

Jeszcze przed rokiem 1876 kościół został na nowo oszalowany, zaś odnotowano, że dach był w dobrym stanie, najwidoczniej już wcześniej został wyremontowany, podobnie jak dzwonnica, którą najpewniej zastąpiono nową. Zniszczona była nadal posadzka w kościele⁴¹.

W parafialnym archiwum zachował się plan rozbudowy kościoła w Hucie Krzeszowskiej, który sporządzono w 1874 roku. Planowana rozbudowa dotyczyła babińca – przewidziano rozbiórkę dotychczasowego i wybudowanie nowego, znacząco powiększającego kościół. Planowano wydłużenie babińca, co na projekcie elewacji bocznej zwiększało jego bryłę o trzy dodatkowe okna, a dotychczasowa wysokość babińca – w świetle projektu – byłaby zrównana z wysokością naw. Restauracja tej świątyni była planowana z inicjatywy ks. Leonarda Puczkowskiego⁴². Ostatecznie w 1881 roku projekt zatwierdzono, a w 1882 roku wydłużono babiniec w kierunku zachodnim⁴³. Prawdopodobnie podczas tej inwestycji wybudowano także nową dzwonnice na planie kwadratu.

W 1900 roku sporządzono nowy plan zagospodarowania plebanii przy parafii w Hucie Krzeszowskiej. Zamieszczono plany poszczególnych budynków gospodarczych, m.in. domu dla administratora-gospodarza, domu organisty, piekarni z piecem chlebowym, drewni, stajni i domu gospodarczego organisty⁴⁴.

Kościół został uszkodzony w czasie działań w okresie I wojny światowej, a następnie odbudowany w latach 1921–22 staraniem parafian i ks. Antoniego Czamarskiego⁴⁵. W ślad za tą odbudową poszły inwestycje, m.in. budowa nowego ogrodzenia wraz z czterema kaplicami, restauracja sygnaturki, a także generalny remont spichlerza⁴⁶.

Po II wojnie światowej przeprowadzono kolejne inwestycje budowlano-konserwatorskie. Ściągnięto gont i położono blachę ocynkowaną na kościele (1949 r.) i na dzwonnicy (1971 r.). W latach 2008–2009 przeprowadzono restaurację kościoła, m.in. wyremontowano więźbę dachową i pokryto dach miedzią, przeprowadzono remont podwalin i fundamentów, a także fartucha okalającego kościół⁴⁷. Były to znaczące inwestycje, *de facto* prowadzone od lat 20. XX wieku, z niewielkimi przerwami. Wieloletnie remonty są dowodem na to, że kościół parafialny w Hucie Krzeszowskiej był i jest nadal cennym obiektem zabytkowym, zarówno dla miłośników sztuki, jak i parafian.

The church inventory written down after the visitation in 1817 indicated more numerous furnishings³⁷. Further records, e.g. the inventory from 1839, mention a good condition of the church: *all walls are sound, boarded with timber planks, foundations lined with shingles. The roof over the entire church is shingled*³⁸. However, that condition changed within the next fifteen years. In 1855, it was noted that the roof had not been replaced, and the whole church needed repairs. The bell tower was described as completely destroyed. The poor condition of the church was confirmed during the visitation in 1868³⁹. Problems with the state of preservation of architecture did not prevent adding to the movable furnishings⁴⁰.

Already before 1876, the church was newly boarded with planks, and it was noted that the roof was in good condition – obviously it must have been repaired before. Similarly the bell tower must have been replaced. The floor in the church was still damaged⁴¹.

A plan for expanding the church in Huta Krzeszowska, which was drawn in 1874, has survived in the parish Archive. The planned expansion involved dismantling the old matroneum and replacing it with a new one, considerably enlarging the church. It was planned to elongate the matroneum, which on the blueprint of the side elevation increased its bulk by three additional windows, and the height of the matroneum – in light of the design – would have equalled the height of the nave. Restoring the church was planned on the initiative of rev. Leonard Puczkowski⁴². Finally, in 1881, the project was approved and in 1882 the matroneum was extended towards the west⁴³. A new bell tower on the square plan may also have been built during that investment.

In 1900, a new land development plan was drawn for the vicarage in the parish in Huta Krzeszowska. The plans of particular utility buildings were included, e.g.: the house for the administrator-manager, the organist's house, a bakery with a bread oven, a woodshed, the stable and a utility house for the organist⁴⁴.

The church was damaged during World War I, and then rebuilt owing to the efforts of the parishioners and rev. Antoni Czamarski in the years 1921–22⁴⁵. The rebuilding work was followed by two investments, e.g. building a new railing with four shrines, restoration of the little bell, as well as a general renovation of the granar⁴⁶.

After World War II more building and conservation investments were carried out. Shingles were removed and replaced with galvanised sheeting on the church roof (1949) and on the bell tower (1971). In the years 2008–2009, the church underwent a restoration, e.g.: the roof truss was renovated and the roof was covered with copper sheets, the foundations were renovated, as well as the apron flashing around the church⁴⁷. Those were significant investments, *de facto* carried out since the 1920s with brief interruptions. Years-long renovation is evidence that the parish church in Huta Krzeszowska has been a valuable historic object, both for art enthusiasts and parishioners.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR) / REFERENCES (SELECTED)

- [1] https://pl.wikipedia.org/wiki/Huta_Krzyszowska
[2] https://pl.wikipedia.org/wiki/Huta_Krzyszowska
[3] <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafia.17>
[4] Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, T. VIII, z. 3 – powiat biłgorajski. Warszawa, 1960, 13–15.
[5] Stojak G., Schild M., Zajac I. (eds.) Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. T. III, cz. I, Przemysł, 2011.
[6] Zieliński K. (ed.) Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia. T. I, Rzeszów, 2011.
[7] Zieliński K. (ed.) Leksykon drewnianej architektury sakralnej województwa podkarpackiego. Rzeszów, 2015.
[8] Majewski F. Wizyta pasterska jego ekscelencji ks. Franciszka Jaczewskiego, biskupa lubelskiego, Lublin, 1906.
[9] Wójcikowski W. Puszcza Solska, Lasy Janowski i Lipskie. Przewodnik. Warszawa, 1982.

¹ G. Stojak, *Architektura kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej w świetle przemian*, [w:] S. Kłosowski, A. Szykuła-Żygawska, *Jubileusz 250-lecia powstania kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej*, Lublin – Huta Krzeszowska 2016, s. 122–145.

Niniejsze opracowanie okolicznościowe zostało opublikowane w 2016 roku jako wydawnictwo jubileuszowe; publikacja nie posiada numeru ISBN. Prezentowany artykuł jest skróconą wersją opublikowanego opracowania jubileuszowego, będącego pokłosiem naukowej konferencji towarzyszącej ww. uroczystości. Artykuł ten jest opracowaniem naukowym, w całości opartym na żmudnych badaniach archiwalnych, bibliograficznych, terenowych i ikonograficznych, dlatego chciałam się podzielić zgromadzoną wiedzą na temat zabytkowej architektury drewnianego kościoła parafialnego w Hucie Krzeszowskiej, na co redaktorzy opracowania jubileuszowego wyrazili zgodę.

² Wizytacja dekanatu tarnogrodzkiego z 1768 roku, Archiwum Archidiecezjalne w Przemysłu, tłumaczenie z łaciny: mgr A. Karaś.

³ Cytuję za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Huta_Krzyszowska, [w:] Zarządzenie nr 119 Prezesa Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 1962 r., w sprawie zmiany i ustalenia nazw niektórych miejscowości i obiektów fizjograficznych (M.P. z 1963 r. Nr 3, poz. 6).

⁴ Jw., https://pl.wikipedia.org/wiki/Huta_Krzyszowska.

⁵ <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafia.17>.

⁶ Karta tzw. „zielona”, opracowana przez M. Augustowską w 1959 roku, w zasobach Archiwum delegatury w Tarnobrzegu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemysłu.

⁷ Na podstawie art. 14 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 15.II.1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz. U. nr 10 poz. 48).

⁸ Decyzja z dnia 25.11.1966 r., znak: Kl.V-7/76/66 w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków województwa lubelskiego: *kościół parafialny drewniany z r. 1766, pw. Podn. Krzyża w Hucie Krzeszowskiej, pow. Biłgoraj, wraz z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica drewniana i otoczeniem kościoła z drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego*, pod numerem A-72.

⁹ Jw., *passim*.

¹⁰ Decyzja z dnia 26.11.1966 r., znak: Kl.V-7/77/66 w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków województwa lubelskiego: *spichlerz plebański drewniany z przełomu XVIII/XIX w., na terenie Parafii Rzymskokatolickiej w Hucie Krzeszowskiej, pow. Biłgoraj*, pod numerem A-73.

¹¹ Decyzja z dnia 20.05.1977 r., znak: Kl.VI-5340/346/77 w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków województwa tarnobrzegskiego: *Zespół kościoła parafialnego*

Hucie krzeszowskiej: kościół drewniany, dzwonnica drewniana, spichlerz drewniany, pod numerem A-90.

¹² Karta tzw. „biała” – drewniany kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej, opracowana w 1991 roku przez mgr. Cz. Kielbonia, z rysunkami i pomiarami mgr. inż. J. Kielbonia, w zasobach archiwum delegatury w Tarnobrzegu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemysłu.

¹³ Karta tzw. „biała” – drewnianej dzwonnica przy kościele parafialnym w Hucie Krzeszowskiej, opracowana w 1991 roku przez mgr. Cz. Kielbonia, z rysunkami i pomiarami wykonanymi przez mgr. inż. J. Kielbonia, w zasobach archiwum delegatury w Tarnobrzegu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemysłu.

¹⁴ Informacja Urzędowa znak: UOZ – 4.5130.221.2011 wydana w 2011 roku przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemysłu, przypominająca, że zespół kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Św. W Hucie Krzeszowskiej znajduje się w rejestrze zabytków województwa podkarpackiego pod nr. A-683, obejmuje: kościół drewniany wraz z wyposażeniem wnętrza, dzwonnice drewnianą, otoczenie kościoła z drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego. Spichlerz plebański został wykreślony z rejestru zabytków decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25.07.2011 roku.

¹⁵ Poniższe inwentarze wymieniam za: *Karta tzw. „biała” – kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej*, opracowana w 1991 roku przez mgr. Cz. Kielbonia, z rysunkami i pomiarami wykonanymi przez mgr. inż. J. Kielbonia, w zasobach archiwum delegatury w Tarnobrzegu Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemysłu.

¹⁶ Wizytacja dekanatu tarnogrodzkiego z 1768 roku, Archiwum Archidiecezjalne w Przemysłu, tłumaczenie z łaciny: mgr A. Karaś.

¹⁷ Wizytacja dekanatu tarnogrodzkiego z 1778 roku, Archiwum Archidiecezjalne w Przemysłu, tłumaczenie z łaciny: mgr A. Karaś.

¹⁸ Dokumenty te udostępnił ks. Krzysztof Koprowski, proboszcz w parafii w Hucie Krzeszowskiej, zaś wyszukał Stanisław Kłosowski, konserwator dzieł sztuki.

¹⁹ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, T. VIII, z. 3 – powiat biłgorajski, Warszawa 1960, s. 13–15.

²⁰ K. Zieliński (red.), *Leksykon drewnianej Architektury sakralnej Podkarpacia*, Rzeszów 2011, T.I, s. 98–99.

²¹ K. Zieliński (red.), *Leksykon drewnianej architektury sakralnej województwa podkarpackiego*, Rzeszów 2015, s. 91.

²² G. Stojak, M. Schild, I. Zajac (red.), *Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski*, Przemysł 2011, T.III, cz. I, s. 177.

- ²³ F. Majewski, *Wizyta pasterska jego ekscelencji ks. Franciszka Jaczewskiego, biskupa lubelskiego*, Lublin 1906.
- ²⁴ W. Wójcikowski., *Puszcza Solska, Lasy Janowskie i Lipskie. Przewodnik*, Warszawa 1982, s. 120.
- ²⁵ M.T. Zahajkiewicz, *Diecezja Lubelska. Informator historyczny i administracyjny*, Lublin 1985, s. 126.
- ²⁶ J. Sołek (red.), *Szlak architektury drewnianej. Podkarpackie*, Rzeszów 2012, s. 282.
- ²⁷ K. Zieliński (red.), *Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia*, Rzeszów 2011, T. I, s. 98.
- ²⁸ Wizytacja kościołów dekanatu tarnogrodzkiego z 1768 roku, dz.cyt., s. 27.
- ²⁹ Jw., s. 27.
- ³⁰ Jw., s. 29.
- ³¹ K. Zieliński (red.), *Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia*, Rzeszów 2011, T. I, s. 98.
- ³² Wizytacja kościołów dekanatu tarnogrodzkiego z 1778 roku, dz.cyt., s. 31.
- ³³ Jw., s. 31.
- ³⁴ Jw., s. 31.
- ³⁵ Inwentaryzacja z 1786 roku.
- ³⁶ Opis stanu plebanii w Hucie Krzeszowskiej z 1788 roku, paginacja odręczna, s. 144 i następna, bez paginacji.
- ³⁷ Wizytacja, inwentarz kościoła Huty Krzeszowskiej po wizycie w roku 1817 (bez paginacji).
- ³⁸ Przytaczam za: Karta tzw. „biała” – drewniany kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej, opracowana w 1991 roku przez mgr. Cz. Kielbonia, z rysunkami i pomiarami mgr. inż. J. Kielbonia, w zasobach archiwum delegatury w Tarnobrzegu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu.
- ³⁹ Inwentarz kościoła parafialnego we wsi ordynackiej Huta Krzeszowska z 1869 roku.
- ⁴⁰ Podczas wizytacji jw., spisany został inwentarz w 1869 roku.
- ⁴¹ Jw., w części: historia obiektu.
- ⁴² K. Zieliński (red.), *Leksykon...*, dz.cyt., s. 98.
- ⁴³ Plan rozbudowy kościoła katolickiego w Hucie Krzeszowskiej z 1874 roku, zatwierdzony w 1881 roku.
- ⁴⁴ Plan zagospodarowania (opisy w języku rosyjskim) z dnia 14 sierpnia 1900 roku, sporządzony w Biłgoraju dla parafii rzymskokatolickiej we wsi Huta Krzeszowska, archiwum parafialne w Hucie Krzeszowskiej.
- ⁴⁵ K. Zieliński (red.), *Leksykon...*, dz.cyt., s. 98.
- ⁴⁶ Dobrowolna umowa zawarta z jednej strony z Komitetem Budowlanym Rzymskokatolickiej parafii w Hucie Krzeszowskiej, a z drugiej – z przedsiębiorcą Franciszkiem Ciośakiem zamieszkałym w Hucie Plebańskiej; umowa spisana w dniu 6 sierpnia 1924 roku.
- ⁴⁷ G. Stojak, M. Schild, I. Zajac (red.), *Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski*, Przemyśl 2011, T. III, cz. I, s. 177.

Streszczenie

Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej, położony w powiecie nizańskim na Podkarpaciu, jest przykładem barokowego budownictwa sakralnego. Wzniesiono go w 1766 roku z drewna wraz dzwonnica, plebanią i innymi budowlami gospodarczymi parafii. Zespół kościelno-plebański otoczony jest zabytkowym drzewostanem złożonym głównie z lip drobnolistnych, nieopodal cmentarza kościelnego. Wraz z wyposażeniem wnętrza stanowi cenny zabytek sztuki barokowej. Zachowało się szereg dokumentów archiwalnych, które dają możliwość poznania dziejów kościoła i parafii, a także pokazują gromadzenie jego wyposażenia przez 250 lat. Archiwalia znajdują się w czterech zespołach dokumentów: w Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Diecezjalnym w Lublinie, Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu i archiwum parafii w Hucie Krzeszowskiej. Dzięki zachowanym dokumentom i archiwalnym projektom budowlanym, można odtworzyć dzieje kościoła, natomiast dzięki inwentarzom i wizytacjom biskupim – skład i zasobność wyposażenia kościelnego. Całość stanowi ważne dziedzictwo złożone z zabytków nieruchomości i ruchomych epoki baroku, tym cenniejsze, że w świetle dokumentów znane jest datowanie oraz proveniencja obiektów ruchomych, a także plany rozbudowy całego zespołu plebańskiego, z kościołem parafialnym włącznie.

Abstract

The parish church of the Elevation of the Holy Cross in Huta Krzeszowska, located in the Nisko County in the Podkarpacie region, is an example of a Baroque church construction. It was erected in 1766 from wood, together with the bell tower, the vicarage and other parish utility buildings. The church-and-vicarage complex is surrounded by historic trees, mainly lindens, in the vicinity of the graveyard. With its interior decoration the church constitutes a valuable monument of the Baroque art. Several archive documents have been preserved, which allow for learning the history of the church and the parish, and show the accumulation of the church furnishings over 250 years. The archive materials are in four sets of documents: in the State Archive in Lublin, the Diocesan Archive in Lublin, the Archdiocesan Archive in Przemyśl and the Parish Archive in Huta Krzeszowska. Owing to the preserved documents and archive building projects the history of the church can be recreated, while owing to the inventories and bishop's visitations – the content and affluence of the church furnishings. The entirety constitutes considerable heritage comprising immovable and movable artefacts from the Baroque epoch, made more valuable by the fact that in light of the documents not only the dating and the provenance of movable objects are known, but also plans for the expansion of the whole complex including the parish church.